כיתה ט' | הלכה · חמ"ד | שיעור 6 מתוך 6 | 45 דק'

שמות יג, ח; רמב"ם חמץ ומצה ז, א-ב, ז; משנה פסחים י, ד-ה; שו"ע או"ח תעה, ז; תעז, א

"והגדת לבנך": מצוות ליל הסדר

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יכירו את מצוות סיפור יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן ואת מקורה בפסוק "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ".
- התלמידים יסבירו את העיקרון "לפי דעתו של בן אביו מלמדו" ויקשרו אותו למבנה ההגדה (מה נשתנה, ארבעת הבנים).
- התלמידים יכירו את מצוות הלילה ומנהגיו: ארבע כוסות, הסבה, מצה, מרור, פסח-מצה-ומרור, ואכילת האפיקומן לפני חצות.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה כל חג מבקש מאיתנו לעשות, ומה הוא מבקש מאיתנו לזכור?

בכל שיעור התלמידים ממלאים שורה ב"לוח המועדים" של הכיתה: מצוות היום (מה עושים), הזיכרון או הרעיון שמאחוריה (למה), ומנהג אחד מהבית או מהקהילה.

🧪 פתיחה

שואלים: מה הזיכרון הכי חזק שלכם מליל הסדר? (שיר, מאכל, מנהג משפחתי, משהו מצחיק.) כל אחד אומר משפט אחד. שואלים: למה, לדעתכם, דווקא בלילה הזה יש כל כך הרבה מנהגים שנועדו לילדים?

📖 הסבר למורה

הרמב"ם (ז, א) כותב: "מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל תּוֹרָה לְסַפֵּר בְּנִסִּים וְנִפְלָאוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ לַאֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם בְּלֵיל חֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן", מהפסוק "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא" (שמות יג, ח). ובהלכה ב: "לְפִי דַּעְתּוֹ שֶׁל בֵּן אָבִיו מְלַמְּדוֹ": לילד קטן מספרים בפשטות, ולבן גדול וחכם מסבירים יותר. מכאן "ארבעת הבנים" בהגדה.

המשנה (פסחים י, ד) מתארת את הבן ששואל "מַה נִּשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה", וכשאין לבן דעת, אביו מלמדו. רבן גמליאל (י, ה) קובע שמי שלא אמר "פֶּסַח, מַצָּה, וּמָרוֹר" לא יצא ידי חובתו, ומסביר כל אחד מהם. ועוד: "בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיָּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא מִמִּצְרַיִם". ליל הסדר אינו רק סיפור על העבר, אלא חוויה אישית של חירות.

לכן, לפי הרמב"ם (ז, ז), אוכלים ושותים "דֶּרֶךְ חֵרוּת" בהסבה, וכל אחד, אנשים ונשים, שותה ארבע כוסות, "וַאֲפִלּוּ עָנִי הַמִּתְפַּרְנֵס מִן הַצְּדָקָה". אכילת מצה בלילה הראשון היא חובה (שו"ע תעה, ז). בסוף הסעודה אוכלים אפיקומן, "זכר לפסח הנאכל על השובע", ונזהרים לאכול אותו לפני חצות (שו"ע תעז, א). בפרטים יש מנהגים שונים (כמות הכזית, סדר הקערה, נוסח ההגדה), וכל משפחה נוהגת כמנהגה.

זרמים: נכתב בעיקר לממלכתי-דתי, כשיעור הלכה לפני פסח. בממלכתי אפשר להתמקד ב"והגדת לבנך" וב"בכל דור ודור" כשיעור על זיכרון, העברה בין דורות וחירות, ובליל הסדר כמסורת משותפת לרוב הבתים בישראל.

⚖️ **שימו לב:** הדינים בשיעור מוצגים "לפי" המקור שצוין לידם (משנה, רמב"ם, שולחן ערוך, פניני הלכה). כאשר יש מנהגים שונים הם מוצגים זה לצד זה. כל קהילה נוהגת לפי פסיקת הרב שלה ולפי מנהג המשפחה, ובשאלה מעשית שואלים את הרב. כדאי לומר זאת לתלמידים במפורש.

📜 המקורות (מתוך ספריא)

שמות יג, ח

וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם

רמב"ם, הלכות חמץ ומצה ז, א (קטע)

מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל תּוֹרָה לְסַפֵּר בְּנִסִּים וְנִפְלָאוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ לַאֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם בְּלֵיל חֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן

רמב"ם, הלכות חמץ ומצה ז, ב (קטע)

מִצְוָה לְהוֹדִיעַ לַבָּנִים וַאֲפִלּוּ לֹא שָׁאֲלוּ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יג ח) "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ". לְפִי דַּעְתּוֹ שֶׁל בֵּן אָבִיו מְלַמְּדוֹ

משנה, פסחים י, ד (קטע)

מָזְגוּ לוֹ כּוֹס שֵׁנִי, וְכָאן הַבֵּן שׁוֹאֵל אָבִיו, וְאִם אֵין דַּעַת בַּבֵּן, אָבִיו מְלַמְּדוֹ, מַה נִּשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת, שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חָמֵץ וּמַצָּה, הַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלּוֹ מַצָּה. שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׁאָר יְרָקוֹת, הַלַּיְלָה הַזֶּה מָרוֹר

משנה, פסחים י, ה (קטע)

רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר, כָּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בְּפֶסַח, לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ, וְאֵלּוּ הֵן, פֶּסַח, מַצָּה, וּמָרוֹר. פֶּסַח

משנה, פסחים י, ה (המשך)

בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיָּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא מִמִּצְרַיִם

רמב"ם, הלכות חמץ ומצה ז, ז (קטע)

לְפִיכָךְ כְּשֶׁסּוֹעֲדִין אָדָם בַּלַּיְלָה הַזֶּה צָרִיךְ לֶאֱכל וְלִשְׁתּוֹת וְהוּא מֵסֵב דֶּרֶךְ חֵרוּת. וְכָל אֶחָד וְאֶחָד בֵּין אֲנָשִׁים בֵּין נָשִׁים חַיָּב לִשְׁתּוֹת בַּלַּיְלָה הַזֶּה אַרְבָּעָה כּוֹסוֹת שֶׁל יַיִן. אֵין פּוֹחֲתִין לוֹ מֵהֶם. וַאֲפִלּוּ עָנִי הַמִּתְפַּרְנֵס מִן הַצְּדָקָה לֹא יִפְחֲתוּ לוֹ מֵאַרְבָּעָה כּוֹסוֹת

שולחן ערוך, אורח חיים תעה, ז (קטע)

אין חיוב אכילת מצה אלא בליל' הראשון בלבד

שולחן ערוך, אורח חיים תעז, א (קטע)

לאחר גמר כל הסעודה אוכלים ממצה השמורה תחת המפה כזית כל אחד זכר לפסח הנאכל על השובע ויאכלנו בהסיבה ולא יברך עליו ויהא זהיר לאכלו קודם חצות

הפסוקים בלי טעמי המקרא, ושם ה' מובא בכתיב ה'. בשולחן ערוך הנוסח לפי מהדורת ספריא, עם הראשי תיבות שבמקור.

⚖️ כתוב במקור / הסבר

בטור הימני מה שכתוב במקור עצמו. בטור השמאלי הסבר, ואם הוא שלנו כתוב כך. ההסבר עוזר להבין, אבל הוא לא חלק מהמקור.

📜 כתוב במקור	🔍 הסבר (ושל מי הוא)
"וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ"	המקור למצוות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר: לספר לילדים.
"לְפִי דַּעְתּוֹ שֶׁל בֵּן"	מלמדים כל ילד בדרך שמתאימה לו. מכאן ארבעת הבנים בהגדה.
"מַה נִּשְׁתַּנָּה"	השאלות שנועדו לעורר את הילדים לשאול, כדי שהסיפור יהיה תשובה לשאלה.
"פֶּסַח, מַצָּה, וּמָרוֹר"	שלושת הדברים שחובה לומר ולהסביר בליל הסדר לפי רבן גמליאל.
"דֶּרֶךְ חֵרוּת"	אוכלים בהסבה ושותים ארבע כוסות, כמו בני חורין.

👥 לימוד בחברותא

בחברותות. חלק א: הפסוק והרמב"ם ז, א-ב. חלק ב: המשנה בפסחים י, ד-ה. חלק ג: הרמב"ם ז, ז והשולחן ערוך. כל חברותא בונה "מפת ליל הסדר": מצווה, מקור, ולמה.

1. מה המילים "בַּעֲבוּר זֶה" בפסוק רומזות לגבי זמן הסיפור? (רמז: רמב"ם ז, א)
2. לפי הרמב"ם ז, ב: איך מספרים לבן קטן, ואיך לבן גדול וחכם? איזה עיקרון חינוכי עולה מכאן?
3. השוו את "מה נשתנה" שבמשנה ל"מה נשתנה" שבהגדה שלכם. מה דומה ומה שונה?
4. מה פירוש "בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיָּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ"? איך אפשר "לראות" את עצמך יוצא ממצרים?
5. למה, לדעתכם, הרמב"ם מדגיש שגם עני שמתפרנס מצדקה צריך ארבע כוסות?

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות (בדף זה), דף העבודה

1. פתיחה: זיכרון מליל הסדר (5 דקות)
2. הסבר: והגדת לבנך ולפי דעתו של בן (6 דקות)
3. לימוד בחברותא: מפת ליל הסדר מתוך המקורות (14 דקות)
4. דיון במליאה: בכל דור ודור, ואיך מספרים לכל ילד (7 דקות)
5. דף עבודה בזוגות (9 דקות)
6. סיכום וכרטיס יציאה (4 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה המקור למצוות סיפור יציאת מצרים, ומתי מקיימים אותה?
2. אילו שלושה דברים חייב לומר בליל הסדר לפי רבן גמליאל?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה, לדעתכם, ליל הסדר בנוי על שאלות ותשובות ולא על הרצאה?
2. מה המשמעות של "כאילו הוא יצא ממצרים" לאדם שחי היום במדינה חופשית?

הערכה (מה דעתי?)

1. אם הייתם מנהלים את הסדר, מה הייתם עושים כדי שהילדים הקטנים ישאלו?

🏁 סיכום השיעור

כל חברותא מציגה שורה אחת מ"מפת ליל הסדר". משלימים על הלוח: מצווה, מקור, ולמה. מסכמים בקריאה משותפת של "בְּכָל דּוֹר וָדוֹר": ליל הסדר מחבר את ההורים לילדים ואת ההווה לעבר.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. כתבו את המקור למצוות סיפור יציאת מצרים.
2. עד מתי צריך לאכול את האפיקומן לפי השולחן ערוך?

💡 הערות למורה

"מה נשתנה" במשנה שונה מעט מהנוסח שבהגדות שלנו (למשל שאלה על בשר צלי, ובלי שאלת ההסבה); כדאי להשוות. בכמות הכזית, בסדר הקערה, בנוסח ההגדה ובמנהגי הסדר יש הבדלים בין

הקהילות; מציגים אותם בכבוד, וכל משפחה נוהגת כמנהגה. בארץ ישראל עורכים סדר אחד, ובחוץ לארץ שניים. יש תלמידים שבביתם הסדר נערך בדרך אחרת, או שאין בו סדר בכלל; מנהלים את שיחת הפתיחה בעדינות.

📝 בדף העבודה

מקור מצוות סיפור יציאת מצרים, "לפי דעתו של בן", מה נשתנה, פסח-מצה-ומרור, מצוות הלילה, ושאלה מסכמת (20 נק'). מחוון מלא בעמוד השני. לתלמידים שזקוקים לתמיכה יש גרסה מותאמת עם מחסן מילים ומשפטי פתיחה.

מקורות

- שמות יג, ח (ספריא)
- רמב"ם, הלכות חמץ ומצה ז, א (קטע) (ספריא)
- רמב"ם, הלכות חמץ ומצה ז, ב (קטע) (ספריא)
- משנה, פסחים י, ד (קטע) (ספריא)
- משנה, פסחים י, ה (קטע) (ספריא)
- רמב"ם, הלכות חמץ ומצה ז, ז (קטע) (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים תעה, ז (קטע) (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים תעז, א (קטע) (ספריא)

מחוון: ליל הסדר: מצוות הלילה

1. מקור: "והגדת לבנך" (שמות יג, ח; רמב"ם ז, א). למה: לספר לדור הבא · מקור: רמב"ם ז, ז. למה: "דרך חירות" · מקור: משנה פסחים י, ה. למה: מי שלא אמרם לא יצא ידי חובתו · מקור: שו"ע תעז, א. למה: "זכר לפסח הנאכל על השובע".
2. מלמדים כל ילד לפי הבנתו. לילד קטן אומרים בפשטות: "כולנו היינו עבדים במצרים, ובלילה הזה ה' הוציא אותנו לחירות". כל דוגמה מתאימה.
3. "על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים" · "על שום שנגאלו אבותינו במצרים" · "על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים".
4. ב. לאחר גמר הסעודה, לפני חצות.
5. א. (4 נק') "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה" (שמות יג, ח). "בעבור זה": בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, כלומר בליל הסדר (רמב"ם ז, א).
   ב. (6 נק') מלמדים כל ילד לפי רמתו (3 נק'); בהגדה: ארבעת הבנים, שכל אחד מקבל תשובה אחרת, וגם "מה נשתנה" (3 נק').
   ג. (6 נק') הסבה, ארבע כוסות, שולחן ערוך בכלים נאים (שו"ע תעב, ב), כל אחד שותה גם אם הוא עני. 3 נק' לכל אחד עם הסבר.
   ד. (4 נק') כל תשובה מנומקת: חירות אישית, הודיה, אחריות, זיכרון משותף.